XALQARO BAHOLASH DASTURLARI

Djumaqulov Shuxrat Baxodirovich
Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dotsent, Toshkent iqtisodiyot va pedagogika instituti

https://doi.org/10.5281/zenodo.14603898

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada xalqaro baholash dasturlari bo'lmish PISA, PIRLS, TIMSS kabi dasturlar, ularda ishtirok etishning ahamiyati, O'zbekistonning mazkur dasturlaridagi ishtiroki masalalari tadqiq etilgan.

KALIT SO'ZLAR

xalqaro baholash dasturlari, o'quvchilarning ta'limiy yutuqlari, PISA, PIRLS, TIMSS.

АННОТАЦИЯ

В данной статье рассматриваются международные программы оценки, такие как PISA, PIRLS, TIMSS, важность участия в них, а также участие Узбекистана в упомянутых программах.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА

международные программы оценки, образовательные достижения учащихся, PISA, PIRLS, TIMSS.

ABSTRACT

This article considers international assessment programms such as PISA, PIRLS, TIMSS, the importance of participation in them, as well as Uzbekistan's participation in the mentioned programms.

KEY WORDS

international assessment programms, educational achievements of students, PISA, PIRLS, TIMSS.

KIRISH. (Introduction) Ma'lumki har bir mamlakat taraqqiyoti uchun ta'lim tizimini rivojlantirish, maktab ta'limida davomat, tartib-intizom, darslarga xalaqit beruvchi turli omillarni bartaraf qilish, o'qituvchi bilimi, saviyasi, shogirdini munosib qo'llab-quvvatlashi muhim ahamiyatga ega.

Rivojlangan xorijiy davlatlarda ta'limning mamlakat ichki siyosatiga faol tasir etadigan ijtimoiy jarayon ekanligining e'tirof qilingani haqiqatdir. Masalan, yaponlarda "maktab muvaffaqiyat va farovonlik timsoli"gina bo'lib qolmay, "u insonlarni barkamollashtiradi", degan fikr ishonch va e'tiqodga aylangan.

Bugungi kunda maktab ma'muriyati yaxshi o'qituvchilarni ko'paytirishi, qo'llab-quvvatlashi, sifatli o'quv rejalari va o'quv dasturlari ishlab chiqilib, amaliyotga joriy etilishini yo'lga qo'yishi lozim. Xalqaro baholash dasturlari esa ta'lim sohasidagi bilimlarni baholash, shu orqali mamlakatlar intellektual darajasini jahon hamjamiyatiga nomoyon qilishni amalga oshiradi. Bu esa xalqaro ishlab

chiqaruvchilar tomonidan yoshlari intellektual darajasi yuqori davlatlarga sarmoya kiritishiga sabab bo‘ladi. Xalqaro investorlar tomonidan mamlakatga investitsiya kiritilishi, yangi ish o‘rinlarining yaratilishiga, davlatning iqtisodiy rivojlanishiga olib keladi. Shundan kelib chiqib xalqaro baholash dasturlari va mamlakatimizning ushbu dasturlardagi ishtirokini tadqiq etish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

Tadqiqotning maqsadi. Xalqaro baholash dasturlari va mamlakatimizning ushbu dasturlardagi ishtirokini tadqiq etishdan iboratdir.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili (Literature review).

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning “Yangi O‘zbekiston strategiyasi” kitobida “Ta’lim sohasining yana bir eng asosiy vazifasi bugungi kun uchun zarur bo‘lgan yangi avlodni, ilm-fan va o‘z ixtisosligi asoslarini puxta egallagan bilimli yoshlarni tarbiyalashdan iboratligi shubhasiz. Shu bilan birga, aniq fuqarolik pozitsiyasiga ega bo‘lgan, jamiyat, davlat manfaatlarini himoya qiladigan, xalq hayotidagi o‘zgarishlar va islohotlarda faol qatnashadigan, zamonaviy va keng tafakkurli yoshlar avlodini shakllantirish vazifasi ham nihoyatda muhim, albatta”[1] degan fikrlari diqqatga sazovordir.

Ilm-fan va o‘z ixtisosligi asoslarini puxta egallagan, bilimli, zamonaviy va keng tafakkurli yoshlarni tarbiyalashda rivojlangan mamlakatlar ta’lim tizimidagi eng oxirgi yutuqlarni o‘rganish, e’tiborli jihatlarini milliy ta’lim tizimimizga joriy qilish orqali mamlakatimiz yoshlarini har tamonlama jahon mamlakatlari yoshlari bilan bellasha oladigan darajaga olib chiqish lozim.

O‘zbekiston yoshlarining dunyo mamlakatlari yoshlari bilan turli fanlar bo‘yicha bilim saviyasini baholash hamda taqqoslashda PISA, TIMSS, PIRLS kabi xalqaro baholash dasturlarining o‘rni katta.

O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Xalq ta’limi tizimida ta’lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida” gi 2018- yil 8-dekabrdagi 997-sonli qaroriga asosan Ta’lim sifatini baholash bo‘yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish milliy markazi tashkil qilingan. Ushbu markaz tomonidan xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish hamda muvofiqlashtirishda O‘zbekiston Respublikasining vakili sifatida ishtirok etish, ta’lim tizimida o‘qish, matematika va tabiiy yo‘nalishdagi fanlardan savodxonlik darajasini rivojlantirishning innovasion metodlarini ishlab chiqish va joriy etishga yo‘naltirilgan ilmiy izlanishlar olib borish, ta’lim sifatini baholash sohasida xalqaro aloqalarni o‘rnatish, xalqaro loyihalarni ishlab chiqish va amalga oshirish, xalqaro ilmiy anjumanlar va simpoziumlarni tashkil etish va o‘tkazishda ishtirok etish, umumiy o‘rta ta’lim muassasalarining xalqaro tadqiqotlarda muvaffaqiyatli ishtirok etishini ta’minlash, O‘zbekiston Respublikasining xalqaro baholash dasturlarida qayd etgan natijalarini boshqa davlatlar natijalari bilan qiyosiy taqqoslash, xalqaro

baholash dasturlarini ta’lim jarayoniga joriy etish bo‘yicha tizimli monitoring olib borish, ushbu sohadagi ilg‘or tajribani ommalashtirish va uning asosida ta’lim muassasalari uchun tavsiyalar va qo‘llanmalar ishlab chiqishda ishtirok etish kabi vazifalarni amalga oshirish belgilangan.

Tadqiqot metodologiyasi (Research Methodology) Dunyodagi rivojlangan mamlakatlar ta’lim tizimida ta’lim sifatini oshirish, xalqaro baholash jarayonlarida munosib qatnashish masalasiga alohida e’tibor qaratilmoqda. Bu bo‘yicha PISA, TIMSS, PIRLS xalqaro baholash dasturlari faoliyat olib bormoqda.

PISA–(Programme for International Student Assessment) ta’lim oluvchilarning ta’lim yutuqlarini baholash bo‘yicha xalqaro dasturi va ta’lim sifati monitoringi bo‘lib, 15 yoshli o‘quvchilarning matematika, tabiiy fanlar va o‘qish bo‘yicha bilim va ko‘nikmalari, zamonaviy jamiyatda to‘laqonli faoliyat yuritishlari, keng ko‘lamli muammolarni hal etishlari uchun zarur kompetentlik darajasini o‘rganadi. Ushbu dastur Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti (Organization for Economic Cooperation and Development) tomonidan amalga oshiriladi.

PISA testlari xalqaro tan olingan o‘lchovdan foydalanib, o‘qitish tizimlari, maktablar, o‘qituvchilar va o‘quvchilardan ma’lumotlarni to‘plab, o‘quvchilar bilimini baholaydi.

Bu test sinovlari 2000 yildan boshlangan. Testlar o‘quvchilarning matematika, tabiiy fanlar va o‘qish bo‘yicha mahorat hamda bilimini sinovdan o‘tkazadi. O‘quvchilar 2 bosqichda saralab olinadi. 1-bosqichda qishloq va shahar hududlaridan aralash 150 maktab tanlab olinadi. Keyin har bir maktabdan 42 o‘quvchi ixtiyoriy tanlanadi. Test natijalari 3 guruhga ajratiladi: o‘rtachadan yuqori, o‘rtacha va past.

Bugungi kunda PISA bo‘yicha Singapur etakchilik qilib kelmoqda.

2022-yilda O‘zbekiston maktablari 15 yoshli o‘quvchilar bilimini baholash bo‘yicha xalqaro dastur – PISA imtihonlarida birinchi bor ishtirok etdi. Sinov natijalariga ko‘ra, O‘zbekiston 81 ta mamlakat orasida matematika bo‘yicha 72-o‘rinni, tabiiy fanlar va o‘qish savodxonligi yo‘nalishlarida 80-o‘rinni egalladi.

PISA testining 2022-yilgi natijalari bo‘yicha 81 mamlakatdan 15 yoshli 690 ming o‘quvchi qatnashgan. Ular o‘z mamlakatlaridagi 26 million o‘quvchining o‘rtacha bilimini aks ettiradi.

PISA qizlar va o‘smirlarning o‘zlashtirishi bo‘yicha alohida reyting shakllantiradi. Bundan tashqari dunyoning eng a’lochi 20 nafar o‘quvchisini ham aniqlaydi. Bugungi kunga qadar o‘tkazilgan tadqiqotlarda unga Xitoy va Vetnamdan ko‘proq yoshlar kirganini qayd etish lozim.

Aksariyat muhojir o‘quvchilarning o‘zlashtirish darajasi tabiiy ravishda mahalliy tengdoshlaridan ikki barobar past bo‘ladi. Demak, o‘quvchilarning bilim

olishi muhitga ham bog‘liq degan xulosaga kelish mumkin. Noqulay muhitdagi o‘quvchilar qulay muhitdagi tendoshlaridan ko‘p hollarda kam ball to‘playdi. PISA esa ta’limda tenglik bo‘lishi uchun kurashadi.

PIRLS – (Progress in International Reading Literacy Study) bu turli mamlakatlardagi boshlang‘ich maktab o‘quvchilari tomonidan o‘qish sifati va o‘qilgan matnni tushunish darajasini baholashning xalqaro tizimi va u asosida olib boriladigan xalqaro tadqiqot hisoblanadi.

PIRLS tadqiqotlari Xalqaro ta’lim institutlari assosiatsiyasi (IEA) tomonidan muvofiqlashtiriladi. Ta’lim yutuqlarini baholash xalqaro assosiatsiyasi (IEA-International Association for the Evaluation of Educational Achievement) tomonidan tashkil etilgan. Xalqaro tadqiqotni tashkil etish uchun barcha mas’uliyat Chestnut Hill (Maccachucetc, AQSH) Boston kollejiga yuklatilgan. Tadqiqot uchun topshiriqlarni tayyorlash Germaniya (Gamburg) ma’lumotlar markazida amalga oshirilishi belgilangan. Ilk bora tadqiqot 2001-yilda o‘tkazilgan. Tadqiqot har 5 yilda bir marotaba o‘tkaziladi. PIRLS tadqiqotda ishtirok etuvchi turli mamlakatlarda boshlang‘ich sinfga maktab o‘quvchilarini qabul qilish yoshi turlichadir. Ko‘plab mamlakatlarda bolalar maktabga olti yoshdan qabul qilinadi va to‘rtinchi sinfni 10,5 yoshda tugatadi. Biroq, Angliya, Yangi Zelandiya, maktabga 5 yoshdan qabul qilishadi va PIRLS xalqaro tadqiqotida ushbu mamlakatlarning 5-sinf o‘quvchilari xalqaro tadqiqotda ishtirok etishadi. Shvetsiya, Daniya va ko‘plab Sharqiy davlatlarda maktabga 7 yoshdan qabul qilinadi. Ushbu mamlakatlarning o‘quvchilari qolgan tengdoshlariga nisbatan eng katta (10,7-10,9) yoshni tashkil etadi. Sinovlar har 5 yilda bir marta o‘tkaziladi. Ta’lim yutuqlarini baholash xalqaro assotsiatsiyasi butun dunyo bo‘ylab ta’limni baholash, tushunish va yaxshilash bo‘yicha ish olib boradigan milliy tadqiqot institutlari, tadqiqot agentliklari, olimlar va tahlilchilarning xalqaro hamkoridir. Mazkur notijorat va mustaqil tashkilot tarmog‘ida 60 dan ziyod mamlakatlar hamda 100 dan ortiq ta’lim muassasalari ishtirok etmoqda. 1958-yildan buyon IEA o‘quvchilarning matematika, tabiiy fanlar hamda o‘qish salohiyati bo‘yicha savodxonliklarini baholash jarayonida ta’lim tizimidagi kamchiliklarni bartaraf etish bo‘yicha chora-tadbirlar hamda maqbul tavsiyalar yaratishi bilan boshqa xalqaro tashkilotlardan ajralib turadi.

2021-yilda o‘tkazilgan PIRLS tadqiqotlarida ilk bor ishtirok etgan O‘zbekiston 57 mamlakat orasida 49-o‘rinni egalladi. Tadqiqot mualliflarni natijalarni o‘qish ko‘nikmalari darajalari bo‘yicha 4 guruhga (past daraja — 400 ball, o‘rtacha — 475 ball, yuqori — 550 ball va rivojlangan —625) bo‘lishganda, O‘zbekistonlik o‘quvchilarning 70 foizi quyi va 34 foizi o‘rtacha natijalarni qayd etishgan. O‘quvchilarning 7 foizi yuqori natijalarga erishgan bo‘lib, rivojlangan darajasiga erishgan o‘quvchilar yo‘q.

Tadqiqotda qatnashgan o‘quvchilar orasida qiz bolalar o‘g‘il bolalarga nisbatan yuqori natijalarni qayd etgan.

O‘zbekistonda qizlar va o‘g‘il bolalar natijalari orasidagi o‘rtacha farq 24 ballni tashkil qilgan. O‘g‘il bolalar va qizlarning o‘qish savodxonligi ko‘rsatkichlari orasidagi eng kichik farq Ispaniyada 2 ball, Chexiya va Isroilda 4 ballni tashkil etgan bo‘lsa, yuqori farq Ummon, Iordaniyada 36 ball, Bahraynda 49 ball, Janubiy Afrikada 57 ball bo‘lgan.

TIMSS – (Trends in Mathematics and Science Study) matematika va Science ta’limi sifatini baholashga oid xalqaro tadqiqot bo‘lib, IEA (International Association for the Evaluation of Educational Achievement) tomonidan tashkil qilingan. TIMSS xalqaro baholash dasturida 4- va 8-sinf o‘quvchilarining matematika va tabiiy fanlar bo‘yicha egallagan bilim darajasi va sifatini solishtirish hamda milliy ta’lim tizimidagi farqlarni aniqlash bilan bir qatorda, qo‘shimcha ravishda maktablarda matematika va tabiiy fanlar bo‘yicha berilayotgan ta’lim mazmuni, o‘quv jarayoni, ta’lim muassasasining imkoniyatlari, o‘qituvchilar salohiyati, o‘quvchilarning oilalari bilan bog‘liq omillari o‘rganiladi.

TIMSS dasturi o‘zining birinchi tadqiqotini 1995-yilda boshlagan bo‘lib, har to‘rt yilda o‘tkazib kelmoqda.

TIMSS da ishtirok etayotgan davlatlar soni yildan-yilga ko‘payib bormoqda. 2015 yilda TIMSS tadqiqotlarida 57 davlat ishtirok etgan bo‘lsa, 2019 yilda bu ko‘rsatkich 60 dan ortiq davlatni tashkil etgan. O‘tkazilgan tadqiqotlarda turli yillarda Singapur, Janibiy Koreya, Yaponiya, Belgiya eng yuqori ballga ega bo‘lgan.

Tadqiqotning har to‘rt yillik davriyligida uzluksiz ravishda ishtirok etish global miqyosda mamlakatimiz ta’lim tizimining samaradorligini kuzatib borish imkonini beradi. Ushbu dasturlar O‘zbekiston Respublikasi milliy baholash tizimini takomillashtirish, kompetensiyaviy baholash tizimini joriy qilish orqali ta’lim sifatini oshirishga xizmat qiladi.

Tahlil va natijalar (Analysis and results) O‘zbekistonda ham 2030 yilga qadar xalq ta’limini rivojlantirish konsepsiyasi tasdiqlangan va mazkur hujjatning birinchi bandida PISA xalqaro tadqiqotida O‘zbekistonning ishtirokini ta’minlash, 2030 yilga borib kuchli Top-30 talikka kirish strategik vazifa sifatida belgilangan.

Xulosa va takliflar (Conclusion Recommendations) Yuqoridagilarni hisobga olgan holda mamlakatimiz ta’lim tizimi oldida turgan muhim vazifalarga – xalqaro tadqiqotlarga tayyorgarlik ko‘rish, pedagog va o‘quvchilarda PISA, TIMSS, PIRLS xalqaro baholash dasturlari doirasida ishlash ko‘nikmasini shakllantirish, ularning bilim, ko‘nikma va kompetensiyalari, tanqidiy, ijodiy va mantiqiy fikrlashini rivojlantirish, o‘qituvchilarga amaliy va uslubiy yordam berish maqsadga muvofiqdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. 1.Ш.М.Мирзиёев “Янги Ўзбекистон стратегияси” Тошкент, 2021 й.
2. 2.2017–2021-yillarda O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha Harakatlar strategiyasi.
3. 3.O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Xalq ta’limi tizimida ta’lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida” gi 2018- yil 8-dekabrdagi 997-sonli qarori.
4. 4.O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 24-yanvardagi O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisiga Murojaatnomasi.
5. 5.B.X.Xodjayev “Umumiy pedagogika” darslik, Toshkent 2017 yil.